

УДК 351.745.7:343.53

Матвієнко В'ячеслав Петрович –
здобувач кафедри спеціальної техніки
та оперативно-розшукового документування
Національної академії внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Розкрито теоретичні та практичні аспекти оперативно-розшукової характеристики злочинів. Визначено зміст поняття оперативно-розшукової характеристики злочинів у бюджетній сфері.

Ключові слова: оперативно-розшукова характеристика; бюджет; оперативні підрозділи.

Бюджетна сфера стає дедалі більш привабливою сферою для діяльності організованих злочинних угруповань та корумпованого чиновництва, що усвідомлюють її як джерело надприбутків і швидкого збагачення. Цим злочинам притаманна не лише стійка тенденція до збільшення їх кількості, а й організованість, професійність і високий рівень латентності. Така ситуація потребує постійного вдосконалення протидії їй з боку правоохоронних органів, насамперед, шляхом використання засобів і заходів оперативно-розшукової діяльності.

У теорії оперативно-розшукової діяльності оперативно-розшукову характеристику злочинів почали досліджувати нещодавно – з кінця 70-х років ХХ ст., тому рівень наукових розробок щодо визначення поняття, змісту, структури й інших питань характеристики злочинів є недостатнім.

Відсутність поглибленого комплексного підходу до досліджень оперативно-розшукової характеристики злочинів у бюджетній сфері зумовили актуальність і вибір теми статті.

Як свідчить аналіз дослідження, зміст поняття й структуру оперативно-розшукової характеристики досліджували такі фахівці, як В. М. Аتماжитов, Д. В. Гребельський, І. П. Козаченко, М. В. Корнієнко, В. Д. Пчолкін, які визначили загальні елементи цього феномена. Водночас К. В. Антонов, В. І. Василичук, О. Ф. Долженков, О. Ю. Заблоцька, Д. Й. Никифорчук, С. С. Чернявський зосередили увагу на особливостях характеристики окремих злочинів.

Метою підготування пропонованої увазі статті є узагальнення наукових досліджень щодо оперативно-розшукової характеристики злочинів та на підставі цього визначення змісту поняття оперативно-розшукової характеристики злочинів у бюджетній сфері.

Нині серед науковців немає єдиної концепції відносно теоретичних питань оперативно-розшукової характеристики. Дискусії тривають переважно щодо змісту загального поняття, визначення кількісного та якісного складу елементів, місця оперативно-розшукової характеристики злочинів у межах теорії оперативно-розшукової діяльності тощо.

Зазначена теорія досліджує ті аспекти злочинності, інформація про які необхідна для науково обґрунтованих та ефективних заходів організації й тактики застосування оперативно-розшукових сил, засобів і заходів щодо протидії злочинності, тому, на нашу думку, оперативно-розшукова характеристика повинна органічно містити в собі результати аналізу злочинів із позиції інших юридичних наук.

Поняття «характеристика» є поширеним у різних сферах життя й науки. Її усвідомлюють як сукупність визначених параметрів об'єкта, явища в кількісному та якісному виявах. У словниках її тлумачать як опис, визначення суттєвих особливостей, ознак кого-, чого-небудь [1, с. 12].

Погоджуємось із позицією науковців, які розглядають оперативно-розшукову характеристику з позиції системного підходу як сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних, психологічних ознак злочинів, серед яких виділяють пошукові, які в сукупності формують більш глибоке уявлення про суб'єкт злочину, що дає змогу прийняти правильне

рішення щодо застосування сил, засобів і заходів оперативно-розшукової діяльності, гарантують ефективне здійснення оперативно-профілактичних заходів [2, с. 19].

Теорія оперативно-розшукової діяльності визначає певні елементи оперативно-розшукової характеристики. Важливість вивчення окремих їх критеріїв зумовлена тим, що кожний склад злочину має певні особливості, що визначають тактику дій оперативних працівників під час пошуку ознак злочину та їх фіксування.

Так, кримінально-правова характеристика визначає поняття злочину, його стадії, систему злочинів, досліджує їх із позиції суспільної небезпеки, протиправності й відповідальності за вчинене. На нашу думку, кримінально-правові ознаки є вихідними для оперативно-розшукової характеристики злочинів, оскільки за відсутності ознак складу злочину не йдеться про оперативно-розшукову характеристику. Водночас в оперативно-розшуковій характеристиці злочинів кримінально-правові ознаки мають дещо інше значення, ніж у кримінальному праві. Так, наприклад, якщо згідно з окремими статтями особливої частини Кримінального кодексу (КК) України мотив злочинної поведінки, повторність учинення злочину розглядаються як кваліфікуючі ознаки чи обтяжуючі провину обставини, то з позиції оперативно-розшукової характеристики знання цих ознак дасть змогу правильно визначити спосіб дій злочинця, дібрати заходи з документування злочинних дій чи визначити заходи профілактичного впливу.

Таким чином, у структурі оперативно-розшукової характеристики злочинів у бюджетній сфері має бути передбачено такі складові:

поняття злочинів, учинених у бюджетній сфері;

ознаки складу злочину;

кваліфікуючі ознаки;

особливості юридичної оцінки та кваліфікації злочину [3, с. 127].

Кримінально-процесуальна (доказова) характеристика, відповідно до загальних завдань кримінального провадження (ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України), що передбачає швидке, повне та неупереджене розслідування

злочинів, ґрунтується на переліку фактичних даних, отриманих у визначених законом порядку, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ст. 84 КПК України), серед яких: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, що впливають на ступінь тяжкості кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (ст. 91 КПК України) [4].

Кримінологічна (запобіжна) характеристика передбачає відомості про криміногенні чинники, стан, структуру й динаміку певних видів (груп) злочинів, а також обставини, що впливають на обрання предмета злочинного посягання, часу, місця, способу та інших умов підготовки до вчинення злочину; обставини, які сприяють формуванню особи злочинця; обставини, що сприяють формуванню злочинної цілі, мотиву злочину. На підставі кримінологічної характеристики визначають основні напрями й засади запобігання злочинам.

Криміналістична характеристика є вихідним чинником формування методики розслідування. Адже визначення окремих методик розслідування ґрунтується на аналізі значної кількості конкретних фактів, виявленні й формалізації характерних ознак злочинної діяльності, що часто повторюються, групуванні властивостей, встановленні взаємозв'язків і взаємозалежностей між ними [5, с. 17–18].

У теорії оперативно-розшукової діяльності одним із понять, що увійшло до категоріального апарату молодшої науки, є оперативно-розшукова характеристика злочинів. Стосовно визначення, сутності та змісту цієї категорії існують різні точки зору [6, с. 93].

Зокрема, А. Р. Белкін зазначає, що «... криміналістична характеристика окремого роду чи виду злочинів повинна передбачати характеристику типової вихідної для розслідування інформації, відомості про типові для певного роду чи виду злочинів способи їх учинення та приховування, а також про наслідки його застосування, особистість імовірного злочинця й типову жертву злочину, імовірні мотиви та низку обставин учинення злочину (місце, час, обстановку тощо)». Науковець зауважує, що криміналістична характеристика містить такі ж елементи, які мають значення для оперативно-розшукової діяльності [7, с. 208].

Отже, теорія згаданої науки має виокремлювати із зазначених характеристик ті складові, які сприятимуть досягненню її цілей і завдань, ґрунтуючись на елементах, що безпосередньо мають оперативно-розшукову специфіку в межах предмета й об'єкта науки.

Визначення поняття «оперативно-розшукова характеристика» нині є дискусійним і потребує окремого вивчення. Існують різні позиції щодо його сутності.

Так, Д. В. Гребельський стверджує, що оперативно-розшукова характеристика є сукупністю низки інформаційних ознак, упорядкованих і взаємопов'язаних між собою, узятих із різних інформаційних джерел (які є складовою, передусім, кримінологічної, криміналістичної, правової, економічної, психологічної, соціологічної та інших характеристик злочинів) [8, с. 19].

Зважаючи на переконання українських учених К. В. Антонова, В. І. Василичука, В. П. Гребельського, Д. В. Захарова, які досліджували складові оперативно-розшукової характеристики, зокрема у сфері економіки, можемо запропонувати об'єднані в групи такі елементи оперативно-розшукової характеристики злочинів у бюджетній сфері:

- предмет, об'єкт злочинного посягання;
- стан, структура, динаміка, причини й умови, які сприяють учиненню злочину;
- типові й оригінальні способи вчинення та маскування злочинів у бюджетній сфері, сліди вчинення злочину;
- контингент осіб, які вчиняють злочини в бюджетній сфері;

можливість оперативного перекриття діяльності цих осіб задля отримання оперативної інформації та подальшої організації оперативно-розшукової профілактики відносно них;

інші обставини, що мають значення для ефективного використання оперативно-розшукових сил, засобів і заходів щодо протидії цим злочинам.

Так, під час формування оперативно-розшукової характеристики злочинів у бюджетній сфері вихідними є такі елементи їх складів:

а) безпосередній об'єкт, тобто встановлений законом порядок розподілу, перерозподілу й використання фінансових ресурсів у бюджетній системі держави;

б) предмет посягання – бюджетні кошти у великому розмірі (ст. 210, 211 КК України), нормативно-правові та розпорядчі акти, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку (ст. 211 КК України);

в) форми злочинних порушень бюджетного законодавства: використання бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню або в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків; недотримання вимог щодо пропорційного скорочення видатків бюджету чи пропорційного фінансування видатків бюджетів усіх рівнів (ст. 210 КК України); видання службовою особою нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку (ст. 211 КК України);

г) спеціальний суб'єкт злочину, тобто службова особа, яка має повноваження з використання бюджетних коштів, дотримання вимог чинного бюджетного законодавства щодо пропорційного скорочення та фінансування видатків бюджетів (ст. 210 КК України); службова особа, яка має повноваження стосовно видання нормативно-правових і розпорядчих актів, що змінюють доходи й видатки бюджетів (ст. 211 КК України) [5, с. 189; 9].

Таким чином, оперативно-розшукова характеристика злочинів, пов'язаних із порушеннями бюджетного законодавства, має містити узагальнені дані про типові ознаки предмета, обстановки, суб'єктів, способи та сліди злочину.

Підбиваючи підсумки, можна зробити низку висновків:

1. Оперативно-розшукова характеристика злочинів у бюджетній сфері є результатом наукового аналізу, що передбачає сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних та інформаційних ознак, узятих із різних упорядкованих і взаємопов'язаних між собою джерел, що дає змогу визначити основні форми та способи вчинення злочинів у бюджетній сфері, змодельовати злочинну поведінку осіб, яких підозрюють у вчиненні злочинів, з'ясувати сфери оперативного пошуку, напрями й тактичні прийоми здійснення документування протиправних діянь, відповідальність за які передбачено в КК України.

2. Головними елементами оперативно-розшукової характеристики злочинів у бюджетній сфері є: предмет, об'єкт злочинного посягання; стан, структура, динаміка, причини й умови, що призводять до вчинення злочину; типові й оригінальні способи вчинення та маскуванія злочинів у бюджетній сфері, сліди вчинення злочину; контингент осіб, які вчиняють злочини в бюджетній сфері; можливість оперативного перекриття діяльності цих осіб задля отримання оперативної інформації та подальшої організації документування цих злочинів.

3. Оперативно-розшукову характеристику злочинів у бюджетній сфері становлять систематизовані відомості, що мають значення під час виявлення, припинення та документування злочинів, визначення причин і передумов їх учинення. Особливість злочинів такої категорії полягає також у тому, що вони в психологічному контексті є корисливими посяганнями, у яких винні особи виконують відповідні функції в державі щодо порядку розподілу, перерозподілу й використання фінансових ресурсів у бюджетній системі держави.

4. На нашу думку, слушною є позиція науковців, згідно з якою групування, визначення видів злочинів у бюджетній сфері доцільно здійснювати на підставі ознак, що мають оперативно-розшукове значення стосовно розроблення методик їх виявлення та припинення. Структурною основою групування слугує їх кримінально-правова та кримінально-процесуальна характеристики, що становлять органічну єдність елементів складу злочину й

обставин, що належать доказуванню в справі. Водночас найбільш суттєвою об'єднуючою ознакою цих злочинів за їх видами в систему є наявність у володінні й управлінні винних осіб єдиного предмета посягання (бюджетні кошти) та можливість їх привласнення в конкретних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василичук В. І. Організаційно-правові та тактичні засади оперативно-розшукової профілактики злочинів у бюджетній сфері : [навч. посіб.] / В. І. Василичук. – Київ : Заграй, 2012. – 210 с.

2. Печерський О. В. Характеристика злочинів, пов'язаних із примушуванням до виконання майнових зобов'язань / О. В. Печерський // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2. – С. 193–201.

3. Василичук В. І. Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері : [монографія] / В. І. Василичук. – Київ : Заграй, 2013. – 344 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

5. Герасимов С. И. Концептуальные основы и научно-практические проблемы предупреждения преступности / С. И. Герасимов // Правоведение. – 2002. – № 5. – С. 17–18.

6. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Колесниченко. – Харьков, 1976. – 189 с.

7. Белкин Р. С. Курс криминалистики. Криминалистические средства, приемы и рекомендации : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – Т. 3. – 480 с.

8. Гребельский Д. В. О соотношении криминалистических и оперативно-розыскных характеристик / Д. В. Гребельский // Криминалистическая характеристика преступлений : сб. науч. тр. – М., 1984. – С. 17–23.

9. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25, 26. – Ст. 131. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

Матвиенко В. П. – соискатель кафедры специальной техники та оперативно-розыскного документирования Национальной академии внутренних дел

Оперативно-розыскная характеристика преступлений в бюджетной сфере: теория и практика

Раскрыты теоретические и практические аспекты оперативно-розыскной характеристики преступлений. Определено понятие оперативно-розыскной характеристики преступлений в бюджетной сфере.

Ключевые слова: оперативно-розыскная характеристика; бюджет; оперативные подразделения.

Viacheslav Matviienko – Researcher of the Special Equipment and Operative-Detective Documentation Department of the National Academy of Internal Affairs

Operative-Detective Characteristics of Crimes in the Budget Sphere: Theory and Practice

The article focuses on the problems related to theoretical and practical aspects of operative-detective characteristics of crimes, the definition of operative-detective characteristics of crimes in the budget sphere is suggested, and their nature is discovered.

The author points out that the following aspects must be included in the structure of operative-detective characteristics of crimes in the budget sphere: the concept of crimes committed in the budget sphere; elements of a crime; qualifying elements of a crime; features of legal assessment and qualification of a crime.

It is offered to unite in groups such elements of operative-detective characteristics of crimes in the budget sphere as: subject,

object of criminal encroachment; status, structure, dynamics, reasons and conditions, which facilitate committing a crime, typical and original methods of committing and disguising crimes in this sphere, trails to committing a crime; types of persons, who committed crimes in the budget sphere; a possibility of operative preventing these persons from taking operational information and future organization of operative-detective preventive measures for them; other circumstances that have a big value for the effective use of operative-detective forces, means and measures in combating these crimes.

The following conclusion was made: operative-detective characteristics of crimes in the budget sphere is a product of scientific analyses, which included complex of criminal, legislative, forensic, criminological and informational features, taken from different sources, ordered and interrelated between each other, the analysis of which has helped to define general forms and ways of committing crimes in the budget sphere, to simulate criminal behaviour of people, suspected of committing crimes, to identify areas of operative detective activities, ways and tactical tricks of documenting crimes, which are punishable according to the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: operative-detective characteristics; the budget sphere; operational units.